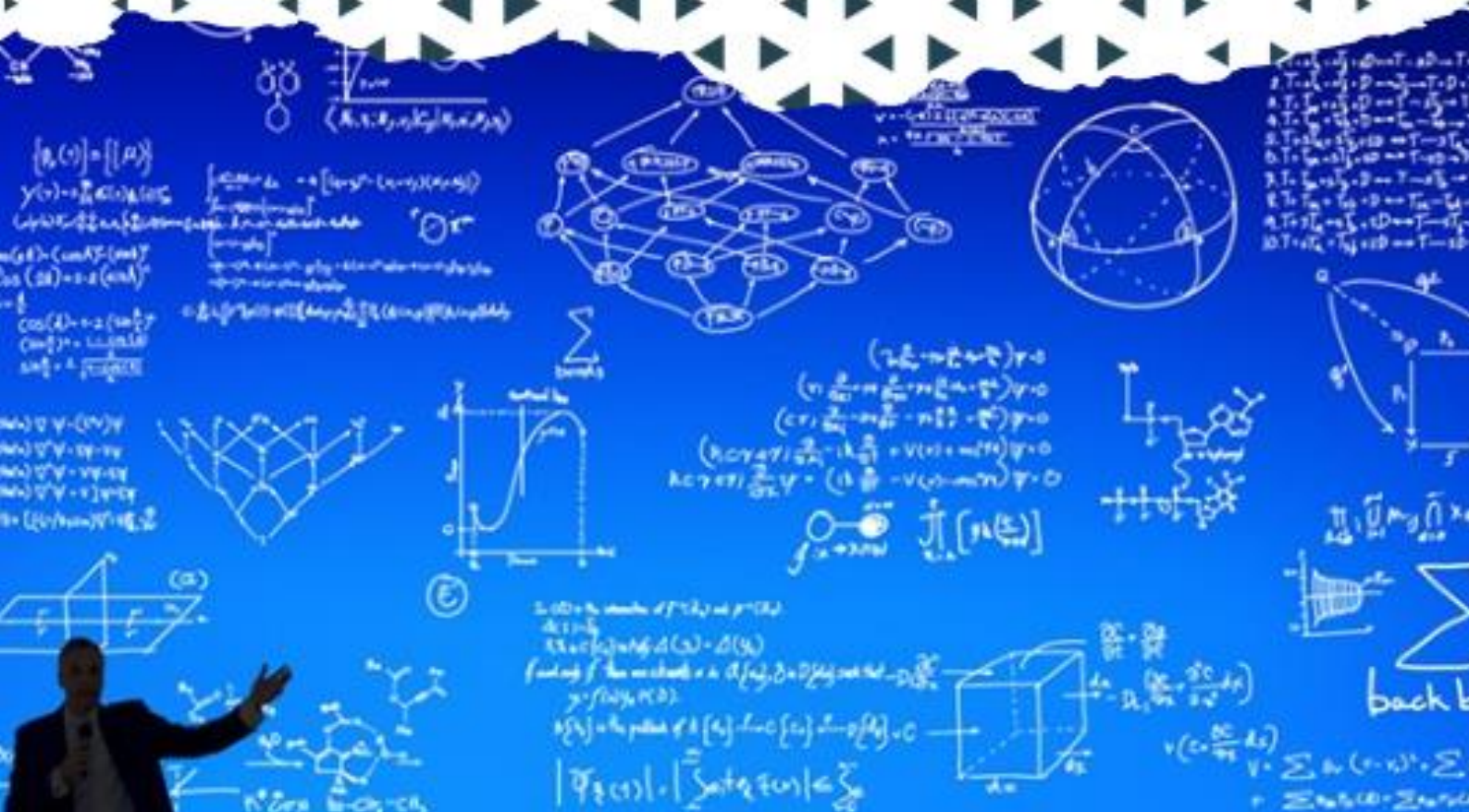

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

ZAMONAVIY ILM-FAN VA TA'LIM: MUAMMO VA YECHIMLAR ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

Google Scholar zenodo OpenAIRE

+998335668868

<https://innoworld.net>

2026

«INNOVATIVE WORLD» ILMIY TADQIQOTLARNI QO'LLAB-
QUVVATLASH MARKAZI

«ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOTLAR: MUAMMO VA
YECHIMLAR» NOMLI 2026-YIL № 5-SONLI ILMIY,
MASOFAVIY, ONLAYN KONFERENSIYASI

ILMIY-ONLAYN KONFERENSIYA TO'PLAMI
СБОРНИК НАУЧНЫХ-ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЙ
SCIENTIFIC-ONLINE CONFERENCE COLLECTION

Google Scholar

ResearchGate

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

Directory of Research Journals Indexing

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2026

O'SIMLIK TURKUMLARI VA ULARNING TABIIY JOYLASHISH QONUNIYATLARI

Tursunova Dildora

Qarshi Davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi

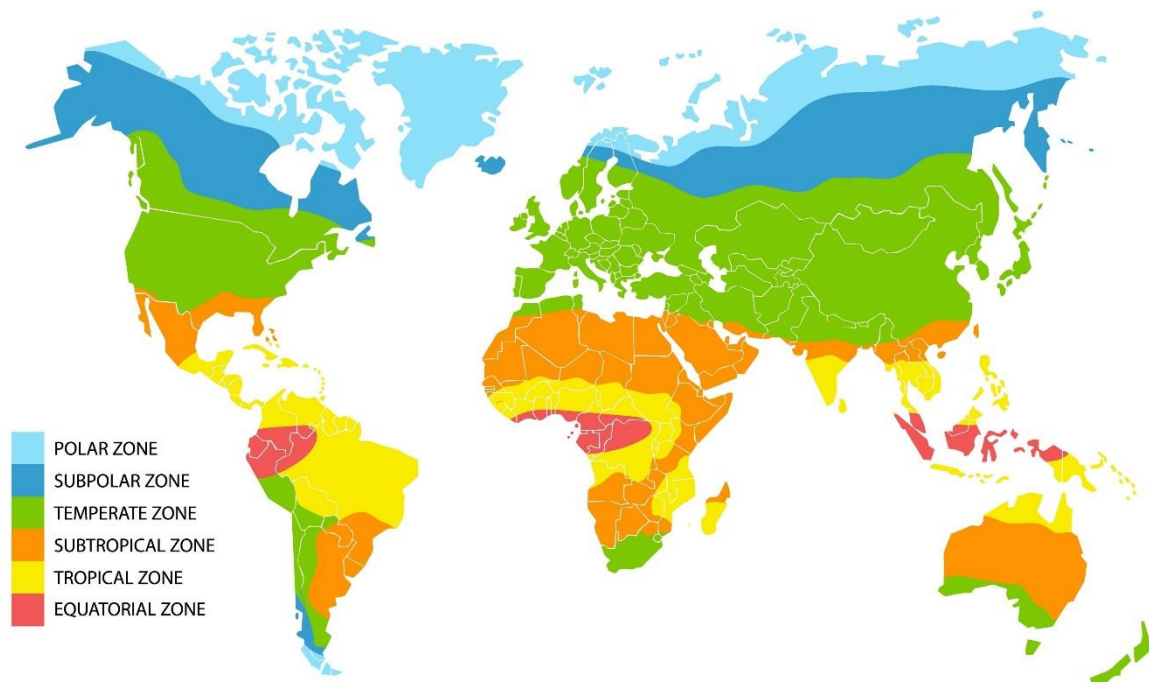
Annotatsiya. Ushbu maqolada yer yuzidagi o'simliklar dunyosining xilma-xilligi, ularning turkumlarga ajratilish tamoyillari va tabiiy hududlar bo'ylab joylashish qonuniyatlari tadqiq etiladi. Maqolada iqlimiy omillar (harorat, namlik, yorug'lik) va edafik (tuproq) sharoitlar o'simliklar qoplaminig shakllanishiga qanday ta'sir ko'rsatishi tahlil qilingan. Shuningdek, turli floristik hududlarning o'ziga xos endemik turlari va ularning ekologik moslashuvchanligi haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: O'simlik turkumlari, flora, sistematika, areal, vertikal mintaqalanish, ekologik omillar, endemizm.

KIRISH. Yer yuzidagi hayotning asosi bo'lgan o'simliklar dunyosi o'zining rang-barangligi va murakkab tuzilishi bilan ajralib turadi. Okean tubidan tortib baland tog' cho'qqilarigacha bo'lgan masofada tarqalgan o'simlik turlari tasodifiy ravishda emas, balki muayyan biologik va geografik qonuniyatlar asosida joylashgan. Ushbu qonuniyatlarni o'rganish nafaqat botanika fani, balki global ekologik muvozanatni saqlash va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishda muhim ahamiyatga ega.

O'simliklarni turkumlarga ajratish (sistematika) ularning kelib chiqishi, genetik yaqinligi va morfologik o'xshashliklarini tushunishga yordam beradi. Biroq, har bir turkumning Yer sharida qanday taqsimlanishi — qaysi hududda keng tarqalishi-yu, qaysi birida uchramasligi — bevosita iqlim, tuproq tarkibi, relyef va suv rejimiga bog'liqdir.

WORLD CLIMATE ZONES

O'simliklarning tarqalishidagi asosiy qonuniyatlar, xususan **gorizontal zonallik** (ekvatordan qutblarga qarab o'zgarishi) va **vertikal mintaqalanish** (dengiz sathidan yuqoriga ko'tarilgan sari o'zgarishi), flora olamining shakllanishida bosh omil bo'lib xizmat qiladi. Masalan, namlik va issiqlikning o'zaro nisbati tropik o'rmonlardan cho'llargacha bo'lgan turli ekotizimlarni vujudga keltirgan.

Ushbu maqolada o'simliklar sistematikasining asosiy birliklari, turkumlarning shakllanish tarixi hamda ularning geografik tarqalishiga ta'sir etuvchi abiotik va biotik omillar tahlil qilinadi. Shuningdek, inson faoliyati va iqlim o'zgarishi natijasida o'simliklar qoplaminig o'zgarishi bilan bog'liq zamonaviy muammolarga to'xtalib o'tiladi.

ASOSIY QISM

1. O'simliklar sistematikasi va turkum tushunchasi

O'simliklar dunyosini klassifikatsiya qilishda **turkum (genus)** iyerarxik pog'onaning muhim bo'g'ini hisoblanadi. Turkum — kelib chiqishi bir xil bo'lgan va o'zaro yaqin qarindosh tur larni birlashtiradi.

- **Filogenetik yondashuv:** Zamonaviy botanikada o'simliklar faqat tashqi ko'rinishi (morfologiyasi) bo'yicha emas, balki ularning DNK tarkibi va evolyutsion rivojlanishiga qarab turkumlarga ajratiladi.
- **Turkum turliligi:** Ba'zi turkumlar (masalan, Astragalus — Astragal) minglab turlarni o'z ichiga olsa, ayrimlari (masalan, Ginkgo) atigi birgina turni o'z ichiga olgan monotipik turkumlar hisoblanadi.

2. O'simliklarning joylashishidagi asosiy qonuniyatlar

O'simliklarning Yer yuzida tarqalishi muayyan tartibga bo'ysunadi. Bu jarayonda ikki asosiy qonuniyat yetakchi o'rin tutadi:

A) Kenglik (Gorizontal) zonallik

Bu qonuniyat quyosh energiyasi va namlikning ekvator dan qutblarga qarab kamayib borishiga asoslanadi.

- **Ekvatorial mintaqqa:** Yuqori harorat va namlik natijasida o'simlik turkumlari juda boy va zich.
- **Mo'tadil mintaqqa:** Bu yerda ignabargli va keng bargli daraxt turkumlari ustunlik qiladi.
- **Arktika mintaqasi:** Past harorat tufayli faqat lishayniklar, moxlar va ayrim mitti buta turkumlari yashay oladi.

B) Vertikal mintaqalanish

Tog'li hududlarda balandlikka ko'tarilgan sari havo harorati pasayadi va namlik rejimi o'zgaradi. Bu esa o'simlik qoplaminig tabaqalanishiga olib keladi:

1. **Tog' etaklari (Adirlar):** Asosan efemer va efemeroid o'simliklar.
2. **O'rta tog' mintaqasi:** Butazorlar va keng bargli o'rmonlar.
3. **Yuqori tog' (Alp o'tloqlari):** Past bo'yli, sovuqqa chidamli ko'p yillik o'tlar.

3. Tarqalishga ta'sir etuvchi ekologik omillar

O'simlik turkumlarining muayyan hududda o'rtnashishi uchun quyidagi omillar hal qiluvchi rol o'ynaydi:

- **Iqlimiy omillar:** Yorug'lik, issiqlik va suv. Masalan, kaktusdoshlar oilasiga mansub turkumlar kserofit (qurg'oqchilikka chidamli) xususiyatlari tufayli cho'llarda joylashgan.
- **Edafik (tuproq) omillar:** Tuproqning sho'rlanish darajasi, kislotaliligi va minerallarga boyligi.
- **Biotik omillar:** O'simliklarning o'zaro raqobati, hayvonlar orqali changlanishi yoki urug'larining tarqalishi.

4. Endemizm va Relikt turkumlar

Tabiiy joylashish qonuniyatlarida **endemik turkumlar** (faqat ma'lum bir kichik hududda uchraydigan) va **relikt turkumlar** (o'tmish geologik davrlardan saqlanib qolgan) alohida

o'rin tutadi. Masalan, O'rta Osiyo tog'larida uchraydigan ko'plab turkumlar dunyoning boshqa hech bir nuqtasida tabiiy holda uchramaydi, bu esa hududning o'ziga xos biogeografik tarixidan dalolat beradi.

Xulosa. O'simlik turkumlari va ularning tabiiy joylashish qonuniyatlarini o'rganish bizga biosferaning naqadar murakkab va mukammal tuzilganligini ko'rsatadi. Xulosa o'rnida quyidagi muhim jihatlarni ta'kidlash lozim:

1. **Tabiiy muvozanat:** O'simliklarning kenglik va balandlik mintaqalari bo'ylab joylashishi ixtiyoriy jarayon emas, balki million yillik evolyutsion moslashuv natijasidir. Har bir turkum o'zi egallagan arealda ekotizim barqarorligini ta'minlovchi muhim bo'g'in hisoblanadi.
2. **Iqlim o'zgarishi xavfi:** Bugungi kunda global iqlim isishi va antropogen (inson) omillar ta'sirida o'simliklarning an'anaviy tarqalish chegaralari o'zgarimoqda. Ko'plab turkumlar o'z yashash muhitini yo'qotish yoki yuqori kengliklarga (shimolga) va baland tog' cho'qqilariga qarab "chekinishga" majbur bo'lmoqda.
3. **Muhofaza qilish zarurati:** Endemik va relict turkumlarni saqlab qolish uchun ularning tarqalish qonuniyatlarini bilish o'ta muhim. Bu bilimlar milliy bog'lar va qo'riqxonalarini tashkil etishda ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, o'simliklar dunyosining tarqalish qonuniyatlarini anglash nafaqat nazariy botanika uchun, balki Yer yuzidagi biologik xilma-xillikni saqlab qolish va kelajak avlodlarga yetkazish uchun ham hayotiy zaruriyatdir. Tabiatning ushbu "yashil xaritasi"ni asrash — insoniyatning asosiy vazifalaridan biri bo'lib qoladi.

ADABIYOTLAR:

1. **O'zbekiston Respublikasi "Qizil kitobi".** 1-jild: O'simliklar va qo'ziqorinlar. – Toshkent: Chinor ENK, 2019.
2. **Pratov O. P., Nabiyev M. M.** "O'zbekiston yuksak o'simliklarining zamonaviy tizimi". – Toshkent: O'qituvchi, 2007.
3. **Mustafayev S. M.** "Botanika" (Darslik). – Toshkent: O'zbekiston, 2002.
4. **Xolmatov S. X., Qosimov A. I.** "O'simliklar aniqlagichi". – Toshkent: O'qituvchi, 1994.
5. **Vulf E. V.** "Vvedenie v istoricheskuyu geografiyu rasteniy" (O'simliklar tarixiy geografiyasiga kirish). – Moskva: Selxozgiz, 1933 (yoki keyingi nashrlari).
6. **Tolmachev A. I.** "Vvedenie v geografiyu rasteniy" (O'simliklar geografiyasiga kirish). – Leningrad: Izd-vo LGU, 1974.

